

netno obliko, jih pogosto osvetlil s humorjem ter tako ustvaril prijetne žanrske podobe, ki izzvene v slavospev kmetu in njegovemu trudu.

Pesniški zbirki *Visoko drevje* (1932) in *Barva medu* (1936) sta prinesli nove, religiozne tone, ki pa s svojo frančiškansko preprosto ljubeznijo do življenja niso skalili osnovne vedre melodije Staffove refleksivne lirike. Hkrati pa se začne v teh zbirkah, objavljenih v letih naraščajoče fašistične nevarnosti, oglašati ironija, dvom o dotedanjih vrednotah, negacija, tista dvojnost pesnikovega razmerja do sebe in do sveta, ki jo je razvila šele lirika po drugi svetovni vojni.

Pesnikove zle slutnje so se uresničile z nacističnim napadom na njegovo domovino, ki mu je sledila skoraj šest let trajajoča okupacija. Med vstajo 1944 se je umaknil iz goreče Varšave, sicer pa predaval v ilegalnih tečajih in sodeloval pri ilegalnih antologijah s pesmimi, ki so izšle po vojni v zbirki *Mrtvo vreme* (1946). Iz njih lahko spoznamo, da tudi ob najhujših pretresih ni izgubil duhovnega ravnotežja, vere v človeka in v življenjski prerod. Po vojni je živel nekaj let v Krakovu, kjer so mu podelili častni doktorat Jagelonske univerze, potem pa spet v Varšavi. Tu je še objavil zbirko *Vrbovje* (1954), zadnja zbirka *Devet muz* (1958) pa je izšla že po njegovi smrti. V teh pesmih je manj slovesen kot nekoč in tudi v obliki se skuša približati novi, povojni liriki. Povečini so to kratke pesmi v svobodnem ritmu, brez rim, s poudarkom na metafori. Nove, ekspresionistične metode pa ni mogel več razviti — prehitela ga je smrt.

Pričujoči prevodi skušajo predstaviti nekaj najlepših in najznačilnejših pesmi iz bogate Staffove lirike, ohranjene v sedemnajstih pesniških zbirkah. Skupno s prevodi v antologiji *Poljska lirika dvajsetega stoletja* (prev. Lojze Krakar) in v knjigi *Poljska književnost* naj vsaj v obrisih prikažejo bogato pesniško osebnost Leopolda Staffa — simbol življenjske vedrine in velikega umetnika poljske besede.

Rozka Štefanova

KRONIKA

KNJIŽEVNOST

IVAN POTRČ, ONKRAJ ZARJE. Ko prebiramo zbirko Potrčevih novel z naslovom *Onkraj zarje*,* se nam ves čas vsiljuje primerjava z vsem dosedanjim pisateljevim opusom. Novele so namreč nastajale v zelo različnih obdobjih Potrčevega pisanja. Prekleta zemlja in Sveti zakon sta bili kot osnutek daljšega teksta objavljeni že v Ljubljanskem zvonu 1936 oziroma 1937. V kurirski postaji je po avtorjevi navedbi nastala na Rogu leta 1944, Czek je bil objavljen v Naši sodobnosti 1954, nekatere druge novele so očitno še dosti mlajše. In tako se v zbirki pojavljajo kaj različne črte Potrčevega pisateljskega obraza. Sem je nanescena vsa tista heterogena motivnost, kot jo srečujemo pri njegovih večjih tekstih: pri Kočarjih in Sinu, kjer avtor s prikrito socialno tendenco prinaša neponarejeno, originalno podobo vzhodnoslovenskega življa;

* Ivan Potrč, *Onkraj zarje*. Državna založba Slovenije 1966.

pri Svetu na Kajžarju, kjer ta tendenca že močneje, celo preveč prihaja v ospredje; pri dokumentarni zgodbi Zločin, kjer gre le še za politično obračunavanje; v romanu Na kmetih, kjer se pisatelj najgloblje zazira v elementarno prirodnost svojih rojakov. Tak širok vsebinski obseg pisanja je samo dokaz za pisateljevo soutripanje s sodobnostjo in življenjem kot takim, a če se vsi takšni in podobni motivni elementi združujejo v eni zbirki, potem se zadeva lahko že prevrača v pomanjkanje smisla za harmoničnost literarnega dejanja. In prav to se je Potrču zgodilo pri sestavljanju obravnavane zbirke.

Po motivnosti v novelah močno prevladuje človek s Ptujskega polja, pa naj bo risan v svojem življenjskem boju, v nasilnih časih druge svetovne vojne ali pa skozi osebne pisateljeve spomine na mladost. Ta človek Potrču pomeni prvobitno, še dokaj neprebujeno bitje, vendar toliko silovito po svojem čustvu in čustvenem reagiranju, da v novelah, zlasti še v tistih, ki bi jih lahko označili za boljše, od daleč spominja celo na nekatere Prežihove junake. Potrč si je tako ustvaril plodna tla, iz katerih bi mogle zrasti resnično žive in prepričljive slike iz sočasnih razmer na Ptujskem polju, vendar je včasih ostal na sredi pota: kakor je znal zagrabiti življenjski problem in ga tudi ustrezno nakazati, tako je njegova obdelava tu pa tam fragmentarna in se rada razblini v manj vznemirjujočo vsakdanjost. Celotna zbirka dela vtis, kot da je pisatelj vanjo izlil globoka, celo trpka življenjska izkustva ter temeljito poznavanje človeških usod in zanimanje zanje, da pa mu v več primerih ni uspelo dati tem usodam bolj enkratne umetniške veljave.

Sicer pa se novele tudi po tej plati precej razlikujejo med seboj. A če hočemo vsaj približno ugotoviti razmerja med novelami po njih estetski teži, si jih moramo najprej razdeliti po motivnosti, okolju, času in po odnosu do avtorja samega.

V prvo kategorijo bi spadale novele, ki neposredno in neopredeljeno, torej ne glede na zunanje časovne okoliščine, prikazujejo človeka v pisateljevi domači pokrajini, nemirno se borečega za obstanek ter za osebno srečo in trepetajočega v svoji lastni čustveni bedi. Sem sodijo novele Preklete zemlja, Sveti zakon, Fajmošter na Kopsniku in Pogreb. Že za ta del zbirke bi veljala ugotovitev, da je snov boljša kot izdelava in končni estetski učinek, četudi se na primer Fajmošter na Kopsniku po psihološki dognanosti precej odmika od začetniško pisane Preklete zemlje in Svetega zakona. Fabulativna neizdelanost se kaže tudi v delih na revolucionarno, partizansko ter interniransko temo. Gre za novele Profesor, Cigareta in smeh, V kurirski karavli, Sovražnik, Balada o Osojniku, Ti težki koraki bodo hodili z nami, Weg in die Freiheit, Kaj pa sončnice, Kozar. To so večinoma fragmentarne skice, za katere se skoraj zdi, kot da bi bile le mimogrede vržene na papir. Nekatere so pisane v enosmerni miselnosti povojne partizanske proze, ki so ji bili intimni, etični ter idejni konflikti tega težkega časa dokaj tuji. Od vseh številnih novel na to temo najbrž le Balada o Osojniku kaže pot v boljše izdelano fabulistiko, a samo v fabulistiklo, globlje, bolj prvinsko, prodornejše spoznanje o doživljanju in mučeništvu med vojno, kot ju lahko dojema samo umetnik, pa je tudi v tej noveli le manj prisotno. Pisatelju sicer lahko v zvezi s temi novelami štejemo kot v opravičilo dobo njihovega nastanka. Pisane so bile namreč še v času brez distance, torej tedaj, ko je bila aktivistična učinkovitost važnejša od umetniške objektivnosti in neposrednosti, ko je bilo intimno čustvovanje in

subjektivno razsojanje še preveč ograjeno s političnimi normami, vendar je zbirka sodobno dejstvo in nekateri od omenjenih zapisov kar degradirajo splošno estetsko podobo literarnega dejanja, ki se nam predstavlja v njej.

V tretjo kategorijo prihajajo novele, v katerih stopa v ospredje pisatelj sam. To so spomini na doživetja v mladosti (Sergej in Jakop, Czek, Na verne duše, Med mašami, Onkraj zarje) in iz poznejšega pisateljevega življenja (Prva srečanja, Molčljiva sosed). Lahko bi sem šteli še sliko iz revolucionarne dejavnosti med ptujsko gimnazijsko mladino z naslovom Profesor, a takšno dlakocepsko odpiranje predalčkov ne bi bilo več smiselno, saj se tudi še v nekaterih drugih novelah motivi iz teh, nekoliko po sili na dan privlečenih kategorij mešajo in stapljajo drug v drugega. Važnejša je tu ugotovitev, da je v tem delu zbirke Potrč dosegel najvišjo stopnjo svoje umetniške kreacije. Zdi se, da je ravno tu, ko se je sam neposredno izpovedoval, v ustrezni podobi uspel izraziti dovolj tipična izkustva o svojih ljudeh in njih odnosih. In ne samo to. V nekaterih novelah iz tega »cikla« se Potrčev štajerski človek, ki sicer pomeni tako trdno jedro vsega njegovega literarnega opusa, in pisateljeva socialistično usmerjena ter humana narava, iz katere je izviralo njegovo dolgoletno revolucionarno delovanje, združujeta v takšno enovitost, kot jo v prej omenjenih novelah zlepa ne najdemo. Iz teh dveh elementov rase potem resnična čustvena prizadetost, s katero pisatelj obžarja ljudi in dogodke onkraj zarje. Tu ne srečamo niti več toliko psihološke ter fabulativne fragmentarnosti, kot da bi pisatelju v teh motivih laže teklo črnilo iz peresa. Če sedaj odštejemo na primer spominsko novelo Prva srečanja, morda še Sergeja in Jakopa, lahko zatrdno postavimo drugih pet novel v vrh zbirke in jih navsezadnje smemo predstaviti kot lepo opravičilo za njen izid. In če še dalje vrednotimo: novela Czek je po svoji umirjeni, stopnjevani tragičnosti, po trdi življenjski resničnosti in po nenarejeni človečnosti prav gotovo ena od najboljših Potrčevih napisanih stvari, ki je vredna njegovega romana Na kmetih in morda tudi katerega od Vorančevih tekstov.

Novele so kajpada nastajale ob robu Potrčevih daljših tekstov in dramskih stvaritev. Odtod najbrž tudi določena nedomišljenost pri nekaterih novelah, zlasti pri tistih starejšega datuma. Ni pa samo fragmentarnost posameznih slik tisto, kar bi bilo treba zbirki očitati; iz tega potem izvirajo še estetska nesorazmerja med novelami ter formalna in vsebinska nezaokroženost zbirke kot celote. Če pa vendar pri tem upoštevamo še to, da je Potrč v svojih slikah tostran in onstran zarje podal tudi določen prerez svojega pisateljskega prizadevanja, potem je takšna motivna raznolikost ali estetska nesorazmernost za pisatelja, ki postaja že del naše literarne zgodovine, bolj opravičljiva.

Pri prebiranju pričujočih Potrčevih novel nam posebej prihaja pred oči njegovo izražanje. Pustimo ob strani vprašanje, koliko je pogostno uporabljanje štajerskih provincializmov le hotena pisateljeva namera in koliko se potem sklada z obravnavanim ambientom; v vsakem primeru je Potrčev tekst, kar zadeva jezik, edinstveno originalen in samo njegov. Takšne izrazne individualnosti v sodobni slovenski prozi zares več ne srečujemo in kot taka nam skoraj pomeni kuriozum s prizvokom nečesa starega, celo že od tradicije odmaknjenega. A vendar vzlic arhaičnosti, v kakršno se civiliziran svet le nerad povrača, učinkuje Potrčev jezik sveže, ker je nepapirnat in neuglajen, kot bi rasel naravnost iz zemlje. Po svoje je tudi zanimiv ali predvsem za bralca,

ki mnogih izrazov ne pozna, zato ne bi bilo odveč, ko bi bil knjigi dodan slovarček teh številnih dialektizmov. Kakor pa je bil Potrč skrben pri uvajanju domače besede v svoj tekst, tako se je včasih umaknil standardnim pravilom slovenske slovnice, kar spet zbuja vtis ne dovolj dognanega pisanja. In tako se nam na koncu odkrije nekaj slabosti v tej novelistični zbirki, ki sicer v določenem delu izpričuje globoko človečnost ter veliko umetniško zavzetost.

Jože Šifrer

DRAGO ŠEGA, ESEJI IN KRITIKE. V knjigi Eseji in kritike* je Drago Šega zbral svoje tovrstne spise, ki so se v razmeroma dolgem časovnem razdobju pojavljali v našem revijalnem tisku in v dnevnem časopisju. Knjiga izpričuje dolgoletno avtorjevo razmišljanje o naših literarnih dejanjih, saj so prve izmed tu objavljenih kritik nastale že pred zadnjo vojno, poslednje pa segajo prav v sedanost. Takšna petindvajsetletna literarnokritična zavzetost je sila požrtvovalno vztrajanje pri nič kaj hvaležnem poslu, nič hvaležnem zategadelj, ker avtorju, če stvar jemlje resno in prizadeto, prinaša več nevšečnosti kot zadovoljstva in priznanja. Pravzaprav je žetev petindvajsetih let, ki je zbrana v pričujoči knjigi, dokaj skromna — pri tem seveda moramo odmisлити Šegova pričevanja o tujih literarnih stvaritvah — vendar je treba takoj pristaviti, da je ta skromnost le navidezna, formalna oziroma številčna. Za njo se namreč skrivajo tolikšne primerjalne razsežnosti in kritična razmišljanja toliko splošnega pomena, da, takoj izgubijo ta varljivi videz skromnosti, brž ko Šegove eseje in kritike presojamo po njih vsebinski teži. Z drugo besedo: knjiga dela vtis, kot da se je avtor le redko lotil ocenjevanja, da pa je takrat imel kaj povedati in da svojega razsojanja ni zoževal na golo poročanje, pač pa je skušal prodirati globlje v tkivo literarnega organizma in od tam ven izkopavati sodbe in zaključke.

Knjiga je razdeljena v tri dele. Prvi vsebuje Šegove zapiske o naši poeziji, drugi o prozi in tretji o dramah in njih uprizoritvah. Na čelu prvega razdelka stoji esej Slovenska poezija, ki je bil napisan kot uvod v francosko antologijo jugoslovanske poezije (*Anthologie de la poésie Slovène*, Paris 1962). Naša poezija je tu sicer le pregledno prikazana, izbor obravnavanih pesnikov je dokaj standarden, a takšna ugotovitev takoj izgubi negativni predznak, če pomislimo, da je esej namenjen tujemu bralcu, ki so mu dosežki naše poezije — to lahko precej trdno domnevamo — popolnoma tuji. Sicer pa je Šegov pregled vse prej kot suhoparen in zgolj poročevalski, saj zadeva bistvo naše kulturne situacije v določenih zgodovinskih obdobjih ter še posebej bistvo, in to dovolj prenikavo bistvo naših pesniških predstavnikov, vrhu tega pa je esej pisan v premišljenem in kar francosko elegantnem slogu.

Eseju sledita dva starejša zapisa o Grudnovi poeziji: prvi je nastal ob pesnikovi zbirki Dvanajsta ura, drugi ob zbirkah Pesnikovo srce in V pregnanstvo. Če je Šega v prejšnjem eseu z zrelim odnosom do snovi uspel lapidarno prikazati razvojne težnje slovenske poezije, je v zapiskih o Grudnu bolj tipajoče in previdno izrazil svoje sodbe; videti je, ko da bi bil kritik v teh krajših razmišljanjih šele iskal svoje literarnokritične kriterije — oba zapiska

* Drago Šega, Eseji in kritike. Cankarjeva založba 1966.